

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Hoeksteen/De Ontmoeting in Amsterdam vraagt bescherming

Eijkelboom, G.; Vermeer, G.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Cuypersbulletin

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Eijkelboom, G., & Vermeer, G. (2017). De Hoeksteen/De Ontmoeting in Amsterdam vraagt bescherming. *Cuypersbulletin*, 22(1), 16-22.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DE HOEKSTEEN/DE ONTMOETING IN AMSTERDAM VRAAGT BESCHERMING

Gert Eijkelboom & Gerrit Vermeer

In de wederopbouwperiode bouwden de diverse geloofsgemeenschappen in de nieuwe uitbreidingsgebieden elk hun eigen wijkkerken, die vaak tevens als buurtcentrum fungeerden. Ook in Slotermeer verrezen meerdere kerken, die zowel een sociaal als een stedenbouwkundig zwaartepunt in hun omgeving vormden. Zo verrees in 1959, op steenworp afstand van de hervormde kerk De Hoeksteen van P. Zanstra, het kerkgebouw De Olijftak van de doopsgezinde gemeente. Hiervoor leverde K.L. Sijmons het ontwerp, met wie Zanstra in 1932, samen met Jan Giessen, de beroemd geworden atelierwoningen aan de Zomerdijkstraat had ontworpen. Aan de overkant van de Burgemeester Roëllstraat staat de meer traditionalistische rooms-katholieke Onze Lieve Vrouwe van Lourdes uit 1959 van architect M.J. Granpré Molière ook niet ver uit de buurt. De twee laatstgenoemde kerken staan inmiddels op de gemeentelijke monumentenlijst, maar de buitengewoon karakteristieke en zeer beeldbepalende kerk van Zanstra geniet momenteel nog geen bescherming.

Korte geschiedenis

In de loop van de jaren tachtig trok in het kader van SOW (Samen op Weg) de gereformeerde kerk De Olijftak (oorspronkelijk doopsgezind) bij De Hoeksteen in. De slinkende hervormde gemeente in de wijk zocht rond de eeuwwisseling samenwerking met de gereformeerden die kerkten in de Sionskerk in de Colijnstraat in Geuzenveld, een ontwerp van architect C. van der Bom uit 1957. In 2005 kerkte de gemeente De Hoeksteen bij de Sionskerk, toen het interieur van De Hoeksteen een verbouwing onderging. Na de voltooiing van de werkzaamheden in De Hoeksteen, eind maart 2006, gingen beide gemeenten samen verder in De Hoeksteen, die bij die gelegenheid een nieuwe naam kreeg: De Ontmoeting. De gecombineerde gemeente deed de overtollig geworden Sionskerk van de hand. Na een ingrijpende verbouwing kreeg deze een bestemming als moskee. Ondertussen slonk de gecombineerde gemeente De Ontmoeting verder in omvang, zodat het kerkgebouw te ruim is geworden.

Stedenbouwkundige betekenis

Het uitbreidingsplan Slotermeer werd in 1952 vastgesteld als een wijziging van het uit 1939 daterende uitbreidingsplan. Het oorspronke-

lijke plan werd in tien delen opgesplitst.¹ De verdeling tussen hoog- en laagbouw wijzigde en er kwam meer ruimte voor openbare, bijzondere gebouwen en bejaardenwoningen.² In 1963 besloot de gemeenteraad subsidie te verlenen voor een aantal reeds gerealiseerde kerkgebouwen, waaronder het kerkgebouw van de hervormde gemeente, De Hoeksteen.³ De erfpachtuitgifte vermeldt het als een kerk annex sociaal centrum. Inderdaad vonden er in de nevenruimten en het oecumenisch cultureel centrum uiteenlopende activiteiten plaats, waaronder cursussen.⁴

De Hoeksteen staat precies in de as van de Louis Couperusstraat, een belangrijke doorgaande woonstraat in de omringende buurt. Net voor de kerk maakt de straat twee flauwe knikken, waardoor deze langs de kerk voert en zich aan de overzijde van de brug over de afwateringstocht van de Sloterplas voortzet in de Henriëtte Roland Holststraat. Ook van die kant vormt De Hoeksteen al van

1 *Gemeentebled* 1939, I, 1149.

2 *Gemeentebled* 1950, I, 409, voordracht no. 253, d.d. 14 april 1950.

3 *Gemeentebled* 1963, I, 1033, voordracht 733, 'Subsidiëring van kerkenbouw', 3 juli 1963.

4 Zoals een cursus in welsprekendheid: *De Telegraaf*, 31 augustus 1964.

Kerk De Hoeksteen vanaf de Louis Couperusstraat. Foto Dienst Publieke Werken, afdeling Stadsontwikkeling, Stadsarchief Amsterdam.

ver een opvallend oriëntatiepunt, al staat het van die straat net naast de as. De begin jaren tachtig wegens bouwvalligheid afgebroken toren stond naast de as van de straat, maar domineerde door zijn hoogte de omgeving.

Het kerkgebouw maakte in de ontwerp-fase onderdeel uit van een aaneengesloten complex, dat naast de kerk twee scholen omvatte. Via een tussenlid met nevenruimten vormt de kerk een geheel met de westelijke school, die de vorm heeft van een langgerekte bouwstrook. De andere school staat verder oostelijk aan hetzelfde ruime schoolplein. Oorspronkelijk hadden de twee scholen aan de noordkant langs de Louis Couperusstraat met elkaar verbonden moeten worden met een aula en twee gymlokalen, maar daarvan kwam slechts een gymlokaal tot stand. Tussen de twee scholen bevindt zich hierdoor tot op heden een brede opening. Aan de zuidkant, langs de Burgemeester Roëllstraat, was nog een vleugel met lokalen gepland. Ook dit onderdeel kwam niet tot stand.

Piet Zanstra en oeuvre

Zanstra (1905–2003) volgde in zijn geboor-

teplaats Leeuwarden een opleiding aan de MTS-Waterbouw. Daarna werkte hij als assistent en medewerker bij de architecten Dick Greiner, Willem Dudok en Jan Piet Kloos. In 1932 begon hij met Jan Giesen en Karel Sijmons Dzn. het architectenbureau Zanstra Giesen en Sijmons. Zij ontwierpen de atelierwoningen aan de Zomerdijkstraat in Amsterdam-Zuid uit 1932. Dit complex geniet als een vroeg voorbeeld van het Nieuwe Bouwen bescherming als rijksmonument.

Van 1954 tot 1966 werkte Zanstra als zelfstandig architect. In Amsterdam ontwierp hij in deze periode onder meer het kantoorgebouw Aurora aan de kop van de Stadhouderskade in 1960. In Den Haag bouwde hij in 1962 de Panoramafat aan de Laan van Meerdervoort, op de hoek met de Conradkade.

Van 1966 tot 1980 werkte hij samen met Ab Gmelig Meyling en Peter de Clercq Zubli. Met deze partners richtte Zanstra zich vooral op grootschalige projecten. In Amsterdam bouwde hij in die periode onder meer het Caransa Hotel aan het Rembrandtplein (1969), de Europarking aan de Marnixstraat (1970) en het Burgemeester Tellegenhuis,

De Hoeksteen gezien vanaf de Henriëtte Roland Holststraat. Foto Dienst Publieke Werken, afdeling Stadsontwikkeling, Stadsarchieff Amsterdam.

beter bekend onder de bijnaam het Maupoleum, aan de Jodenbreestraat (1969, afgebroken in 1994). In 1980 beëindigde hij zijn actieve architectenloopbaan.

In de tijd dat hij alleen voor zichzelf werkte, bouwde hij drie kerken. Zijn eerste kerk, De Ark in de Van Ollefenstraat in Amsterdam Slotervaart uit 1960, kwam op de Top-100 van de gemeentelijke wederopbouw en werd aangewezen als gemeentelijk monument. Helaas maakte een van de lage zijden in 2014-2015 plaats voor een appartementenblok van vier lagen en verdween binnen veel van de inventaris en de oorspronkelijke afwerking. De karakteristieke schaalvormige kerkzaal en kapel bleven wel bewaard, maar met een grotendeels andere inrichting. Zijn tweede kerk, De Bron aan de Posweg in Hoogvliet uit 1963, is onlangs gesloopt. De markantste kerk van zijn hand, De Hoeksteen, onderging sinds bouw de nodige aanpassingen, vooral in het interieur, maar zonder dat daarbij het oorspronkelijke karakter van het gebouw onherstelbaar verloren ging.

Beschrijving van De Hoeksteen

Het eerste ontwerp van Zanstra voor De Hoeksteen dateert van 1960. Op 22 februari 1962 ging de eerste paal de grond in, waarna de hervormde gemeente het kerkgebouw op 10 september 1963 in gebruik nam. De bouwkosten beliepen 673.000 gulden, inclusief installaties en meubilair.

De ingang van het kerkcomplex kwam aan de open ruimte aan de kant van de Louis Couperusstraat, gemarkeerd door een opvallende luifel met een kunstwerk. Beneden bevinden zich een grote ontmoetingsruimte met buffet, een grote en een kleine huiskamer, drie clublokalen, vergaderkamers en de kamers voor de predikant en de jeugdwerker. Op de eerste verdieping van het tussenlid bevinden zich de bibliotheek, een cursuskamer en de kamer voor de sociaal werker. In zijn beschrijving vermeldt Zanstra dat hij de kerkzaal vanwege de beperkt beschikbare ruimte op de verdieping situeerde. De kerkzaal van 18 meter in het vierkant bood met dagkapel plaats aan maximaal 450 kerkgangers.

Exterieur

De kerkzaal valt van buiten duidelijk te onderscheiden van de nevenruimten op de begane grond en in het tussenlid, die de verbinding vormt met een van de scholen. Al deze ruimten zijn voorzien van glazen puien, gevat in een betonnen omlijsting. Van de hoge kerkzaal, daarentegen, is het betonskelet afgedicht met baksteen, waaraan het een robuuste, gesloten aanblik ontleent. Drie markante en zeer opvallende tongewelfschalen van beton vormen het dak van de zaal. Opzij in de kerk in de noordgevel loopt een verticale glasstrook van vloer tot aan het betonnen gewelf, die het liturgisch centrum van daglicht voorziet.

Boven de, op zich onopvallende, ingang van het kerkcomplex aan de kant van de Louis Couperusstraat trekt een luifel met daarop een groot betonrelief met twee cherubijnen van kunstenaar en graficus Dick Elffers (1910–1990) de aandacht. Cherubijnen

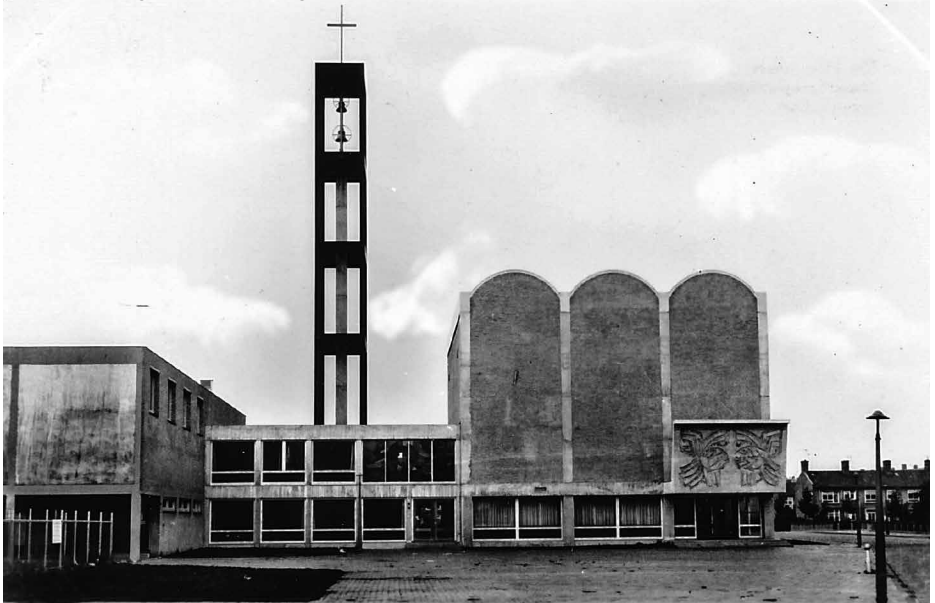
komen op diverse plaatsen in verschillende Bijbelboeken van het Oude Testament voor. Zo noemt Exodus 25:18-19 en 37:7-8 Gods voorschrift om het verzoendeksel van de Ark van het Verbond met twee cherubijnen te versieren. 2 Kronieken 3:11-12 beschrijft nauwkeurig de grootte en de stand van de vleugels van de cherubijnen op de ark.

De verder gesloten doos van de kerk en het horizontale karakter van de bouwmassa vond oorspronkelijk een tegenhanger in de hoge, open klokkentoren van staal, die op het tussenlid stond. Wegens de slechte staat waarin de toren verkeerde, zag de kerkgemeente zich rond 1980 gedwongen hem af te breken.

Interieur

Drie betonnen tongewelven dekken de hoge kerkzaal af. Ze bereiken een hoogte van twaalf meter. Dergelijke betonnen gewelven zijn in de Nederlandse kerkbouw zeldzaam gebleven. Tussen de betonnen gewelven staan

Links de gymzaal van de aangrenzende school, daarnaast het tussenlid met toren en rechts de kerk. Publieke Werken, afdeling Stadsontwikkeling, Stadsarchief Amsterdam.

in de kerkzaal geen steunpunten, waardoor de ruimte ononderbroken is, wat bijdraagt tot de zeer ruimtelijke beleving. Evenwel geven de betonschalen richting aan de kerk met het liturgisch centrum aan de oostzijde. Een veel lagere dagkerk annex avondmaalsruimte met een plafond van houten delen staat in open verbinding met de kerkzaal. Deze ruimte is ingebouwd in het tussenlid. Tussen de twee ruimten staan twee betonnen dragers voor het opvangen van het muurwerk van de kerkzaal. De wanden waren ook in de oorspronkelijke inrichting wit gesausd. De onbehandelde gewelven tonen nog steeds hun grijze betonkleur. De vloeren bestonden uit gewassen grindtegels. De stenen vloer gaat nu grotendeels schuil onder een vloerbedekking. Boven de ingang noordwesthoek is een balkon voor het tweeklaviers orgel aangebracht, dat in 1963 werd vervaardigd door de fa. Vierdag te Enschede.

Licht speelt een belangrijke rol in de

ruimte. Tussen de zijgevels en de buitenste betonnen tongewelfschalen zit een dunne lichtspleet, een motief geïnspireerd op de Notre-Dame-du-Haut de Ronchamp van Le Corbusier uit 1954-1955. Sterk de aandacht trekt het hoge venster in de noordgevel dat het liturgisch centrum van daglicht voorziet. De tegen de oostmuur hangende kansel en het zich daarvoor uitstrekkende podium, dat doorloopt in de avondmaalsruimte, vangen daardoor vanzelf de aandacht. De lage en relatief donkere avondmaalsruimte heeft aan weerszijden een glazen wand met gekleurde glasappliquéramen, vervaardigd door Elfers. Die aan de westzijde stelt de vier paradijsrivieren voorstellen, die aan de oostzijde de scheurende aarde bij de Opstanding van Christus, waardoor de hoeksteen zichtbaar werd. Deze ramen trekken door hun heldere kleuren en plaatsing in het donkere gedeelte van de kerk nadrukkelijk de aandacht. De combinatie van deze glazen met de architec-

Het interieur met preekstoel, gezien in de richting van de Louis Couperusstraat. Foto's Piet Hartemink, Collectie Universiteit van Groningen.

De preekstoel vanuit de avondmaalruimte. Foto Piet Hartemink, Collectie Universiteit van Groningen.

tuur is van bijzondere kunsthistorische waarde. Ze zijn gedeeltelijk opnieuw gemaakt, nadat de oorspronkelijke glaslijm begon los te laten.

Na de oplevering kampte de gemeente met een slechte verstaanbaarheid van de spreker en lange nagalm. Op advies van TNO werden drie akoestische platen geplaatst tegen de wand tegenover het podium en nog eens tweemaal negen in twee niveaus op de wand boven de lage zijbeuk langs de muren. Ook kreeg de blokvormige preekstoel van beton toen zijn gebogen klankbord. Deze maatregel loste de akoestische problemen op, maar deden afbreuk aan de pure beleving van het minimalistische interieur.

In 2006 zijn de mahoniehouten banken op stalen staanders vervangen door stoelen. Van het hout werd het nieuwe podium gemaakt. Het gewassen grindbeton van de vloer kreeg een groene afwerklaag. De vier oorspronkelijke lichtarmaturen zijn vervangen. Het nu aanwezige liturgisch meubilair, ge-

maakt door Erwin Kwant uit Bithoven, is afkomstig uit de Sionskerk. De beeltenissen van de vier evangelisten tegen de noordwand bij het liturgisch centrum zijn uit multiplex gemaakte kopieën op ware schaal van de vier betonnen wandreliëfs in de vroegere Sionskerk.

Conclusie

De Hoeksteen beschikt ondanks het verdwijnen van de klokkentoren nog steeds over een zeer krachtige vorm, waardoor het gebouw een iconische waarde heeft voor de omgeving. Door de plaatsing van de hoge, dichte kerkzaal op een beglaasde, dieper gelegen onderpui, lijkt deze zich boven het straatniveau te verheffen en domineert het kerkgebouw de Louis Couperusstraat. Ook vanaf de westkant vormt de kerk een oriëntatiepunt.

Door zijn kwaliteiten verdient De Hoeksteen, nu De Ontmoeting, bescherming. In de eerste plaats is de kerk een nog redelijk gave uiting van de functionalistische benadering van Piet Zanstra, die zijn meeste opdrachten

Het glasappliqué aan de kant van de Henriëtte Roland Holststraat. Foto Piet Hartemink, Collectie Universiteit van Groningen.

uitvoerde in de wederopbouwperiode en die in totaal slechts drie kerken realiseerde. Verder kenmerken het interieur en het exterieur van het kerkgebouw zich door een bijzondere eenvoud, terwijl de subtiele omgang met het licht het interieur tot op heden een bijzonder karakter verleent. Ten slotte is de kerk ook een bijzondere representant van de wederopbouwperiode door de bijzondere functie die het gebouw vervulde als sociaal en cultureel centrum voor de wijk, gedacht als integraal onderdeel van een schoolcomplex. Deze waarde blijft ook zonder de aanwezigheid van de scholen behouden.

De werken van kunstenaar Dick Elffers, de sgraffito in beton boven de ingang en de twee glasappliquéramen, zijn belangrijke monumentale kunstwerken uit deze periode, speciaal gemaakt voor dit gebouw.

Literatuur en bronnen

Het Parool, 15 november 1956, Stadsarchief Amsterdam (SAA), Persdocumentatie 211508.

Mourik, W.J.G. van & Steffen, W.K. (foto-graaf), *Hervormde Kerkbouw na 1945*, Boekencentrum: Den Haag.

'Groot hervormd centrum vrijst in Slotmeer', *Trouw*, 17 december 1961, SAA, Persdocumentatie 24057.

Bouwkundig Weekblad 1964, p. 181.

'N.H. kerk "De Hoeksteen" te Amsterdam', *Bouw*, 52, (1964).

Guido Hoogewoud, *Kerkenrapport De Hoeksteen*, Bureau Monumenten & Archeologie 2005.

Reliwiki: http://reliwiki.nl/index.php/Amsterdam,_Louis_Couperusstraat_133_-_De_Hoeksteen.